

SAMLAREN

TIDSKRIFT UTGIFVEN

AF

SVENSKA
LITTERATURSÄLLSKAPETS
ARBETSUTSKOTT

TRETTIOÅTTONDE ÅRGÅNGEN

1917

UPPSALA

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG 1917

Bidrag till de Almquistiska skrifternas kronologi.

Af

Fredrik Bök.

1. Silkesharen på Hagalund.

Lustspelet med detta namn trycktes 1850 i Törnrosens bok, imperialoktaven, tredje delen.

J. A. Almquist har i *Almquistiana* (s. 144) följande uppgift: "Af Silkesharen på Hagalund var sista scenen tryckt redan 1839, då den förekommer i Freja, N:o 8 (103), ⁷/₁₂, undertecknad: F... L... R."

Denna notis går igen två gånger i Schück-Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria* (2:dra uppl.). Första gången (IV: 387) heter det blott: "Silkesharen på Hagalund, af hvilken slutscenen var tryckt redan 1839 i Freja". Andra gången (IV: 389) heter det, vida positivare: "Den 'storartade idé', som utvecklas i Silkesharen (och som redan meddelades i Freja 1839, n:r 103), är närmast inrättandet af ett jättehotell och jätterestaurations, som skulle ersätta familjehushåll."

Denna datering skulle vara af ytterst stort intresse, om den vore riktig. Den skulle nämligen visa, att Almquist redan 1839 omfattade de radikalt kommunistiska idéer, som framställas i *Silkesharen på Hagalund* och dess fortsättning *Purpurgrefven*.

Ett par omständigheter göra emellertid, att man från början ställer sig kritisk till påståendet. Den flyktigaste genomläsning af *Silkesharen på Hagalund* är nog för att visa, dels att "sista scenen" omöjligen kunnat tryckas som brottstycke — den vore absolut

onjubar — dels att denna scen låter skymta så godt som ingenting af den "storartade idén", af den kommunistiska tankegången.

Påståendet beror också på en ren mystifikation.

I Nyaste Freja, n:r 8 (103) för år 1839, förekommer visserligen en artikel med öfverskriften: "Silkesharen på Hagalund"; under titeln läses inom parentes: "sista scenen". Men denna uppsats har alls ingenting med Almquists lustspel att göra.

Den börjar på följande sätt:

"Vi meddela våra läsare denna gång en "tafla ur lifvet" i Stockholm. Om "det går an" få väl personerna, som framträda på taflan, fundera på — efteråt. Ty sedan vi nu en gång kommit oss i farten, kan intet återhålla oss, och den enda konsideration, vi ännu hysa består i den beskedligheten att förvandla personernas namn. I stället för vår Löjtnants rätta namn, uppgifva vi det fingerade Adolf* * *."

Efter denna inledning följer en historia om en landsortslöjtnant, som tillfälligtvis bor i Stockholm och där gör bekantskap med en demimonde-dam, mamsell Lisette. "Hennes lena hår hade förskaffat henne öknamnet Silkesharen ibland närmare vänner och bekanta." Mellan henne och hennes fattige tillbedjare uppstå ekonomiska misshälligheter. Den senare vill hämnas på henne för hennes pockande anspråksfullhet. Han bjuder henne ut till värds- huset Hagalund, där hon förut, innan sin upphøjelses tid, tjänat som uppasserska; därute lämnar han henne i sticket; hon råkar i gräl och slagsmål med sina forna kvinnliga kolleger, som med största glädje begagna tillfället att förödmjuka henne; i regn och smuts får hon till fots, öfvergifven af alla, bege sig tillbaka till staden.

Hela denna tarfliga och motbjudande historia, som man icke en sekund är frestad att göra Almquist ansvarig för, har här refererats, för att titeln skall bli fullt begriplig. Silkesharen var "väl bekant" på Hagalund, var beundrad och afundad där; men *sista scenen* på Hagalund var hennes snöpliga utkörande under hån- skratt och skymford.

Själftva futtigheten i historien, tillika med flera detaljer, som ha en alldeles fotografisk karaktär, gör det troligt, att det verk-

ligen är en sann händelse, som utbroderas och serveras i Nyaste Freja; inledningen fastslår ju också uttryckligen detta. Nyaste Freja var ju ett slags liberal skandaltidning; hur karakteristiskt det är för den att ockra på mer eller mindre pikanta avslöjanden ur privatlivet, belyses enklast genom att anföra titlarna på de tvenne närmast föregående artiklarna: "Smärre profscener i ett Embetsverk här i staden" och "Pistolhandeln, sannfärdig historia". Det finnes därför skäl att misstänka, att "Silkesharen" var en i Stockholm känd figur.

Med handlingen i Almquists lustspel *Silkesharen på Hagalund* har denna historia icke det ringaste att göra. Det enda gemensamma är titeln. Hur skall denna öfverensstämmelse förklaras?

Titeln dyker hos Almquist upp redan 1838 i *Återkomsten* (Törnrosens bok, duodesen, VIII). Richard Furumo utlofvar där en hel rad nya diktskapelser, bl. a. *Palatset*, *Kapellet*, *Skällnora Qvarn*, *Det går an*, *Godolphin*. Dessa verk existerade tvifvelsutän 1838, åtminstone i utkast. Om flera andra af de där uppräknade verken gäller det däremot, att de äro spårlöst försvunna, och man kan sätta i fråga om de någonsin existerat annat än som mer eller mindre flyktiga hugskott. Dit höra *Ysane Vass*, *Grefvinnans topaser*, *Spjället i Väckelsång*, *Frun på Horn*, *Stigamos Gräbba*, *Alabasterdosorna*. Det ligger nära till hands att misstänka, att *Silkesharen på Hagalund* hör till samma kategori. Ty uppsatsen i Freja i december 1839 gör det sannolikt, att det i Stockholm vid denna tid funnits en dam, som med ett slags *nom de guerre* kallats Silkesharen och som varit uppapperska på Hagalund. Är detta riktigt, och har Almquist haft den pikanta idén att göra henne till hufvudperson i en dramatiserad berättelse, så är det nämligen lätt att konstatera, att den Silkeshare på Hagalund, som publicerades 1850, är en helt annan pjäs. Det är där tal om en verklig kanin, en tam "silkeshare", som af oförklarlig anledning släpas med ut på Hagalunds utvårdshus och på det mest hårresande osannolika sätt brukås som budbärare mellan personerna. Alla dessa barnsligheter ha intet som helst verkligt samband med den kommunistiska

hufvudidén i pjäsen; man förvånar sig öfver intrigen lika mycket som öfver den absolut vilseledande titeln.

Det synes mig därför ytterst sannolikt, att själfva titeln varit det primära för Almquist. Han lämnade 1839 bidrag till Freya, som redigerades af August Blanche och där J. W. Snellman och C. J. Lénström voro medarbetare; då han umgicks med dessa, är det alls icke förvånande, att han hört talas om "Silkesharen på Hagalund", som kom att figurera i tidningens spalter. Den originella och lockande sammansättningen har tilltalat honom som boktitel; sannolikt har det föresväfvat honom någonting om lifvet på de stockholmska utvårdshusen. Men under 1840-talet trängde sig de samhällsreformatoriska planerna allt mera i förgrunden hos honom; för att i någon mån uppfylla Richard Furumos löfte har han gifvit sin kommunistiska framtidsutopi en form, som möjliggjorde användandet af titeln *Silkesharen på Hagalund*.

Ty att *Silkesharen på Hagalund* med fortsättningen *Purpurgrefven* är skrifven under Almquists sista år i Sverige, är lätt att visa. Med sin modernism och trivialitet är den en typisk produkt af Almquists sista, poesilösa författarskede. Den fantasi, som rör sig i lustspelet, är närd af intrycken från Almquists franska resa, af de sociala och politiska diskussionerna under 40-talen (t. ex. skandinavismen). Det stora Westermarkska hotellet, som enligt Almquists framtidsplaner skall mottaga alla medborgare i sin famn och lyckliggöra dem genom att befria dem från "hembråk och husgräl", är i mycket en kopia af storstädernas luxuösa nöjesetablissemang, hvarmed Almquist gjort bekantskap under sina resor på 1840-talet, i Paris och Köpenhamn. Alldeles särskildt känner man i kommerserådet Westermarks organisationsplaner och ekonomiska kalkyler tydligt igen Carstensens storstadsmässiga vyer, som 1843 togo sig uttryck i grundläggandet af Tivoli i Köpenhamn och 1847 i det ännu mera storslaget planerade Casino. I *Silkesharen på Hagalund* utvecklar Grönström idén inför kommerserådet i följande form: "Det är Vårdshus; ja, det är Vårdshus, om man så vill. Hotell måste det likväl vara, egentligen och i upphöjdaste begrepp. Jag vill säga, det är ett Tivoli eller Casino; men i sublimaste

mening: Casinissimo, Tivolissimo. Det är icke blott ett hem för ätning: hvilken inskränkthet, om så vore? Det är för boning, för läsning, för klädsel också: det är för allt.“

Man kan alltså lugnt datera *Silkesbaren på Hagalund* till åren mellan 1847 och 1850. Den kommunism, som där predikas, är närd icke blott ur Says nationalekonomiska betraktelser öfver betydelsen af arbetets fördelning och af den genomförda organisationen och ur Fouriers platonska utopier om egendoms- och kvinnogemenskap, den har också hämtat färg från storstädernas nöjeslif i folkparkerna, ättlingar till Londons Wauxhall och föregångare till Paris' Magic City och Luna-Park i våra dagar. Det är inte fritt att Almquist också skymtar varuhuset som lösningen af tidens brännande sociala och politiska frågor. Det är med ett visst vemod man konstaterar, hur den Almquistiska framtidsutopien, som en gång var en frisk och daggig idyll, en längtan till den svenska fattigdomen, nu har förvandlats till en dröm om ett praktfullt hotell med stuccatur, osynliga musikkårer bakom jacarandapaneler och ett evigt folkvimmel med mycken kärlek och ingen svartsjuka. Chimär som chimär — ty realitet fanns det i det ena lika litet som i det andra — men ungdomschimären var vackrare.

* * *

Den här framställda hypotesen, att *Silkesbaren på Hagalund* ursprungligen varit tänkt som en skildring af lifvet på Stockholms utvårdshus, sannolikt med den verkliga "silkesbaren" som hufvudperson, och sedan utvecklats till en utopisk skildring af det kommunistiska jättehotellet, har den fördelen med sig, att den ger nyckeln till åtskilliga eljest svårförklarliga drag i lustspelets innehåll och byggnad.

Först och främst förklarar den de breda och detaljrika inledningsscenerna. Hvad Almquist där målar, är den borgerligt gemytliga stämningen på de gammaldags utvårdshusen: Sundbyhof, Albano, Stallmästargården, Ålkistan, Hagalund. Groman, som vill sätta upp en ny rörelse, drömmer om att bringa den förfallna Ålkistan på fötter igen, med "rödt staket, grönt gungbräde och en gul grind",

med kugelbana, skällande pudel, kor och höns. I den första scenen är Groman sysselsatt med att mönstra upppasserskorna på Hagalund för att till sin nya rörelse utse behagliga och älskvärda flickor, som kunna dra kunder. Det faller i ögonen, att här skulle den verkliga "silkesbaren", den i Nyaste Freja omtalade vackra upppasserskan, kunna göra sin entré — hon är fullkomligt i sin miljö. I stället dyker det upp en tam kanin; denna märkvärdiga silkesbare, som sedan försvinner utan ringaste betydelse för handlingen och idén, drar efter sig sin ägare, kommerserådet Westermarck, och därmed det kommunistiska jättehotellet och den kommunistiska erotikern. Det ligger bra nära till hands att anta, att Almquists på detta sätt ympat den nya idén från slutet af 40-talet på den gamla från slutet af 30-talet. Gör man detta antagande, så har man en förklaring till de vidlyftiga inledningsscenerna, till den nästan fnoskiga idén att införa en lefvande kanin och öfverhufvud till den bisarra intrigen, som knyter sig ute på Hagalund. Endast på detta sätt kunde Almquist rädda titeln och miljön.

Hur kunde Almquist öfverhufvud falla på den tanken att anknyta sin utopiska framtidskildring vid den gamla lustspeletsplanen?

Det är i grunden icke så bisarrt som det ser ut; ja, man kan rentaf däri spåra en poetisk idé, som alls icke är föraktlig, ehuru den knappast torde framträda klart för lustspelets läsare. *Silkesbaren på Hagalund*, sådant som Almquist först tänkt sig stycket, det var de små gemytliga värdshusen, där allt var tilltaget i liten skala, där det patriarkaliska regementet blomstrade, i grunden blott ett familjehushåll. Uppenbarligen har det varit Almquists mening att skildra all den trefnad och poesi, som omgaf dessa ställen — i det nuvarande lustspelets första scener finner man öfverallt reflexerna af denna stämning —; måhända har han också velat skildra skuggsidorna och sannolikt har den mänskliga "silkesbaren" varit tänkt som hufvudperson. I slutet af 1840-talet har Almquist, drifven af de nya idéer och nya erfarenheter som ofvan antydts, velat framställa det industriella jätteföretaget, en restaurant och nöjeslokal, som ersätter hem och familj, som genom långt genomförd arbetsfördelning skapar glänsande ekonomiska resultat och

möjliggör en förut okänd lyx, hvilken kommer alla samhällsmedlemmar till del — det är lösningen både på den sociala frågan och äktenskapsproblemet. Det har då föresväfvat Almquist att ställa mot hvarandra det gamla individualistiska systemet, planlöst, osäkert och ofullkomligt, och det nya kollektivistiska, med sin tekniska fulländning och sin glänsande organisation; han har velat kontrastera det förflutnas värdshusrörelse och framtidens, ställa mot hvarandra den vinglande krögaren Groman med sina små framtidsplaner om ett gungbräde och en grind och den store kapitalistiske finansmannen Westermärk, som organiserar det nya samhället i hotellform. Hur genomträngd Almquist var af dessa historiskt-nationalekonomiska vyer visar tredje boken i lustspelet.

Ser man saken i detta ljus, är det helt naturligt att Almquist anknöt vid sin gamla idé om ett värdshus-drama. Men hufvudpersonen i detta blef öfverflödig; den mänskliga silkesharen ersattes med kaninen, och i släptåg efter kaninen följer Westermärkska familjen med de ekonomiska och erotiska problemen.

Har man verkligen rätt, kan det till slut invändas, att tro Almquist om en sådan lättvindighet; skulle han verkligen ha funnit upp en hel intrig blott för att motivera en lockande titel? Enligt min mening ingår det i Almquists diktning ett rikt mått af dylik nyckfull och haltlös fantasilek, som man med orätt gör honom hedern att ta allvarligt. Man återfinner alldeles samma lättvindighet i lustspelets fortsättning, *Purpurgrefven*. Idén är där att framställa de kärleksförbindelser, som i framtidens kollektiva samhälle skola ersätta äktenskapet; hufvudvikten ligger på promiscuiteten, frånvaron af svartsjuka. Det sätt hvarpå titeln Purpurgrefven motiveras är skrufvadt och meningslöst öfver all beskrifning: den ene af rivalerna, grefve Almsköld, har den vanan att bli röd i ansiktet, af blyghet och af vrede, och kallas därför purpurgrefven. Det ligger i öppen dag, att detta fullkomligt betydelselösa drag inflätats blott för att möjliggöra brukandet af titeln. Att denna från början föresväfvat Almquist med en helt annan innebörd, framgår af *Hvarför reser du?*, som trycktes i imperialoktavens

tredje del. Richard Furumo uppräknar där en del diktverk, som han vid tillfälle ämnar föreläsa; flera af dem — *Frun på Horn, Ysane Wass, Spjället i Wäckelsång* — äro desamma som figurerat 1838 i *Återkomsten*. Bland de utlofvade verken befinna sig också *Silkesharen på Hagalund* och *Purpurgrafven*. Om den förra yttrar hofmarskalken: "Hagalund... låter bra. Om jag mins rätt, är det ett vackert ställe utanför Stockholm, vid Haga park, eller hur? Lefde der en Silkeshare, Richard?" I dessa ord ligger *möjligtvis* en antydning om den verkliga, i Nyaste Freja omtalade silkesharen. Om *Purpurgrafven* yttrar Furumo, att det är "ett romantiskt epos ifrån Svenska Medeltiden", "en folkhistoria på trettonhundratalet". Denna egendomliga motsägelse löses i noterna vid lustspelets slut genom Furumos förklaring, att han har ännu en annan *Purpurgrafve*, "hvilken sannerligen är episk, och som tilldragit sig i den romantiska Medeltiden här i Sverige".

När *Hvarför reser du?* skrivits, är icke bekant. Men det förefaller icke oberättigadt att antaga, att man i dessa ord har vittnesbörd om de äldre diktplaner, som i Almquists fantasi varit förknippade med de båda hvar på sitt sätt suggestiva titlarna *Silkesharen på Hagalund* och *Purpurgrafven*. Båda skulle då genom en nyckfull attrappering ha anpassats efter Almquists nya idéer. Men i början af *Silkesharen på Hagalund* skulle man äga resterna af den ursprungliga planen. Ja, man skulle t. o. m. i *Purpurgrafven* kunna uppvisa spår af den medeltida riddardikten. I fjärde boken förekommer en duell mellan rivalerna, den unge Adrian Westermarskalk och grafve Almsköld, den s. k. purpurgrafven. Den utspelas i en högst egendomlig lokal inom det Westermarskalkska jätteetablissemanget, "stora Riddarsalen eller så kallade Fäktarbanan i hotellet". Denna sal beskrives på följande sätt: "Väggarne ses prydda med herrliga chevalereska ornament: sköldar, kaskar, spjut, hjälm, plymager, bågar, pilar: allt i guld och på svart grund." Men de båda rivalerna utkämpa icke själfva sin strid: hotellets intendent Groman och Grönström slåss i deras ställe, medan de åse tvekampen, sittande i "en kanapé, klädd med tigerhudar." Det liknar i förbluffande grad en medeltida tornering, där rättssaken afgöres

genom ställföreträdare. Grönström talar också "om hotellets ringmurar", hvilket föranleder grefve Almsköld att fråga: "Är detta då en riddarborg?" De båda rivalerna, medan de åse striden, bli emellertid eniga om att hela tillställningen är en ovärdig infami: de känna sig som "furstar, konungar eller kejsare", och Adrian Westermark utropar: "Skulle vi icke då sitta vänskapsfullt i våra mjuka divaner, alldeles som nu; och skulle ej våra kaptener, riddare, fotfolk och ryttare i vår sak gå på alldeles som intendenterna här?" Slutsatsen blir, att heliga löften, svartsjuka, förbittrade strider om äganderätten äro något föråldradt och onödigt i det framtidssamhälle, som utvecklar sig i Westermarkska hotellet.

Är icke detta som en reflex af den andre *Purpurgrefoen*, en feodal roman i Walter Scotts stil, en motsvarighet till *Hermitaget*? Den kan mycket väl ha innehållit ett angrepp på de feodala institutionerna, på kriget, äran och äktenskapet; *Urnan*, som är en riddarroman, är i grunden en polemik mot den förbindande eden, hvarvid Almquist närmast tänkt på prästeden och vigseln. Man kan förvåna sig öfver, att Almquist kunnat på detta sätt smälta samman det medeltida stoffet och den ultramoderna miljön, men i *Gabrièle Mimanso* har han på samma sätt, som jag annorstädes visat,¹ smält ihop en medeltida riddarroman och en social-politisk Paris-skildring, så att man icke vet hvar den ena börjar och den andra slutar.

Ingenting kan bättre än dessa egendomliga förskjutningar belysa det lösa och springande i Almquists inbillningslif, den egendomliga föreningen af realism och fantastik.

2. Europeiska missnöjets grunder. — Om svenska uppfostringsväsendet.

Europeiska missnöjets grunder trycktes 1850 i Törnrosens bok, imperialoktaven, tredje delen. En stor del af afhandlingen hade emellertid

¹ *Almquist och lånebiblioteksromanerna i Til Gerhard Gran* ⁹:12 1916, Kristiania 1916.

varit publicerad redan 1847 i Jönköpingsbladet, i form af en artikelserie, hvilken påstods vara författad af en person, som för tillfället befann sig i Norge. Titeln var *Om orsakerna till det närvarande slägtets verkliga eller inbillade olyckor*. Artiklarna inföto i n:r 10 till 50 af tidningen, och innehöllo de sex första breffen; slutorden visa att det varit meningen fortsätta publikationen. Samtidigt påbörjades sättningen af en upplaga hos Strehlenert i Jönköping, men företaget inställdes och det redan tryckta makulerades. Endast ett exemplar (på Kungl. Bibl. i Stockholm) är känt; på 112 sidor innehåller det de sex första breffen.¹

Almquist uppger själf, att *Europeiska missnöjets grunder* författats redan 1838, åtminstone begynnelsen af arbetet. Den af studenterna-deipnosofisterna, som föredrar manuskriptet på Jaktlottet, yttrar (Imp.-okt. III: 8): "Ämnet har alltifrån mina tankars början stått lefvande för min själ. Likväl kan jag tillstå, att det i synnerhet från år 1838 arbetat hos mig djupare och verksammare än förut. Orsaken ligger deri, att en brefsamling vid denna tid föll i] mina händer, hvilken mer än allt annat väckte mig åt detta håll. Det tillkommer mig icke att nämna — ej heller behöfver det sägas — hvarifrån och till hvem breffen äro. De hafva tillkommit vid den tid jag nyss omtalat, och få utom mig känna till dem."

Som man ser, är Almquist mycket angelägen att slå fast, att tillkomstdaton för *Europeiska missnöjets grunder* är 1838 — alldeles i strid med sina litterära vanor. Emellertid förekomma i nionde brefvet allusioner på polemiken om *Det går an* 1839—40, och uppläsaren gör därför en muntlig anmärkning som meddelas i en not (a. a. s. 22): "Härvid synes, att författaren till dessa bref skrifvit detta långt efter de föregående, emedan historiska data och tidningsartiklar vidröras, som tillhöra senare år, än 1838, då jag redan såg början af denna korrespondens. Såsom brevrens datum icke i afskrifterna blifvit utsatt, kan det ej närmare upp-

¹ J. A. ALMQUIST, *Almquistiana*, s. 172 och 228. Att artikelserien 1847 är identisk med *Europeiska missnöjets grunder* har där icke uppmärksamrats.

lysas. Emellertid har jag i serien infört detta här, der det tillhör ämnets ordning.“

I J. A. Almquists *Almquistiana* uppges det (s. 171—172), att det existerar en makulerad, ofullbordad upplaga af *Europeiska missnöjets grunder*, hvilken daterar sig från 1838. Det enda af mig kända exemplaret befinner sig på Kungl. Biblioteket i Stockholm. Det omfattar de fem sista breffven och början på det sjätte; texten afviker icke väsentligt från 1850 års upplaga. Titelbladet är emellertid till hälften bortrifvet, och där läses blott *Europeiska Gr*, såsom J. A. Almquist också påpekar. Man skulle kunna sätta i fråga, att årtalet 1838 varit utsatt på den bortrifna delen af titelbladet. Men så kan icke ha varit fallet, utan årtalet är säkerligen blott en gissning (af Klemming?), baserad på Almquists egen datering i Imperialoktaven. Ty innehållet visar, att trycket tillkommit efter 1840, såsom här skall ådagaläggas. Det blir därvid nödvändigt att ingå på de olika faserna i förhållandet mellan Geijer och Almquist.

Almquist var under slutet af 1830-talet ovänligt stämd mot Geijer, framför allt på grund af Geijers kritiska hållning mot hans produktion. År 1836 hade Geijer i sin anmälan af Fahlerantz' episka poem Ansgarius polemiserat mot Almquists paradoxer öfver snillet i Skandia 1833; Almquist hade där bl. a. yttrat att snillet var odefinierbart liksom galenskapen: den som icke har det kan icke beskrifva det, och den som har det skulle förlora det i samma ögonblick han definierade (beskrefve) det. Gentemot denna romantiska geni-teori hade Geijer ställt sin sunda och trygga åskådning: geniet är ingalunda "af så vansklig art, att det behöfver under glas och ram fattas för att ej vidröras, ännu mindre vaktas för ljusets blick". Sin antipati mot det geniala bisarreriet hade Geijer bekänt i följande elliptiska, men icke dess mindre tydliga ord: "Vi ha två innerliga vederviljor, som i grunden röra samma sak. Den ena är, att snillet skulle vara något synnerligt *abra-kadabra*, för allt förstånd otillgängligt; den andra, att, såvida det kunde begripas, det endast vore att anse såsom en excentrisk kraft, som vid vissa tillfällen gör sitt spektakel till allmän förvåning

och förlustelse. En antidot mot slik svindel är att betrakta *smilletts bruk till husbehof*; öfver hvilken proposition vi ville åtaga oss att hålla den mest uppbyggliga predikan, om tid och åhörare det medgäfvo.“

Man kan icke förvåna sig öfver att Almquist var sårad. Något direkt svar synes han, så vidt jag känner, icke ha gifvit. Däremot har jag i företalet till den nya upplagan af *Amorina* (1839) funnit en passus, som uppenbarligen är en parodi på Geijer. Almquist beskriver Edsviken, och tar därvid på lek en geografisk-vetenskaplig ton, som verkar komisk. De mest själfklara och triviala saker i världen fastställas med naiv noggrannhet. Det heter slutligen (s. XII—XIII): “Edsviken hör till de mest romantiska sjöar i världen. Lundarne och skogarne deromkring äro förtjusande: de träd, som här stå, växa ingenstans annorstädes. I sjön ligger en liten ö, kallad Kaninholmen, som i klart väder kan ses ifrån Ulriksdal: i dimmig luft synes den också, men ser då större ut, emedan de condenserade gazarterna i detta fall omgifva de höga kullarna på holmens bergstopp, liksom hänga vid deras grenar och förstora deras figurer. Nere vid stranden fann jag flera smågropar i sanden, hvilkas upphof jag först tillskref mullvaden (*talpa europæa*, Linn.); likväl vann jag sedan den upplysning, att ett litet hvitt djur, som i sednare tider benämnts kanin, gjort dem. Jag efterspårade huru långt dessa urhålkningar kunde sträcka sig; men redan en famn från stranden slutade groparna, och jag mötte holmens granitvägg, som här reste sig brant likt ett fjäll. Högre går icke kaninen.“

Denna passage är en karrikatyr på Geijers naturskildrande författarskap, sådant som det möter i resebrefven i *Minnen* och i *Svea Rikes häfder*. Hvad Almquist särskildt velat förhåna är den benägenhet att vilja uppträda som naturvetenskaplig forskare, som Linné-lärjunge, hvilken en tid framlyste hos Geijer. I *Svea Rikes häfder* älskade han att i parentes tillfoga det latinska namnet på växter och djur, äfven där det kanske var mindre nödigt. Almquist har särskildt haft i tankarna den storslagna skildringen af den svenska fjällvärlden (Saml. skr. 1874, IV: 24—26), där Geijer

bl. a. talar om "rödingen (*salmo alpinus*)" och "dvergbjörken (*betula nana*)", och där det gång på gång återkommer uttryck sådana som detta: "Högre går ej björnen".

Almquist inskränkte sig emellertid icke till att harcellera Geijer. Han riktade ett synnerligen skickligt och elakt angrepp mot honom i Aftonbladet.

Det heter i Schück-Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, IV: 356, att Almquist "blef på sommaren 1839 en icke alltför sällsynt medarbetare" i den svenska pressen. Emellertid började han redan de första dagarna af januari en lång och betydelsefull artikelserie i Aftonbladet. Det arbete, som i bokform såg dagen 1840 i augusti (enligt *Svensk Bibliographie*), och som bar titeln *Om svenska uppfostringsväsendet*, offentliggjordes redan under loppet af 1839 i Aftonbladet. I J. A. Almquists *Almquistiana* fattas egendomligt nog uppgifter om dessa viktiga artiklar. Titeln var till att börja med *Om uppfostringsväsendet i Sverige*. Artiklarna inflöto i n:r 4, 18, 29, 30, 31, 47, 52, 53, 65, 75, 92, 93, 108. Därefter upphörde den gemensamma öfvertiteln. I n:r 126—127 trycktes *Den akademiska patriarkalismen*, med underrubrik: "Fortsättning på artikeln om uppfostringsväsendet i Sverige".¹ I n:r 140 inflöt *Om professorernas aflöning*, i n:r 159 *Om den Geijerska stugan*, i n:r 205 *Om folkskolan*, i n:r 293 *Hvartill tjénar prelaturen?* Tillsammans motsvara dessa artiklar de första 178 sidorna af de 190, som bilda den 1840 tryckta afhandlingen; enstaka ställen, däribland en passus, hvori Törneros' förtidiga död skrefs på latin-pluggets konto, uteslötos i bokupplagan. De tolf sista sidorna i denna ha, såvidt jag kunnat finna, icke varit tryckta i Aftonbladet.

Det bref, som Almquist på nyåret 1839 tillskref Atterbom (Schück-Warburg, a. a., IV: 336), och hvori han lät vännen förstå, att deras vägar nu skulle skiljas, var således alldeles samtidigt med inträdet i Aftonblads-kretsen. Mot Atterbom visade han i denna artikelserie stor hänsyn; något för denne personligen sårande

¹ Denna enda af de till serien hörande artiklarna finnes förtecknad i *Almquistiana*, s. 208—209.

inflöt icke, och på ett ställe, i artikeln om *Den akademiska patriarkalismen*, hvori inspektors-institutionen angreps, blef Atterbom direkt prisad. Det hette: "Men se vi efter, huru saken visar sig i verkligheten, så finna vi exempel på personer, som, utan att vara inspektorer, med ädelsinnad och flärdfri gästfrihet uppfylla en faderspligt emot studenterna, hvilken, då den icke är konstitutionellt ålagd, blir i utföningen så mycket vackrare. Professor *Atterbom* har i Upsala gifvit många prof på sådant. Han är ej sin nations inspektor; men den trefliga och högst älskvärda umgängeskretsen i hans hus står på det mest välgörande sätt öppen för flere studerande."

Var Almquist sålunda blid mot Atterbom, så var han desto mera försmädlig mot Geijer.

På ett ställe förekommer en beslöjad hänsyftning på Geijers sätt att föreläsa. Almquist docerar i femte kapitlet om rätta metoden för akademiska föreläsningar, och inskräper att professorerna icke böra läsa upp ett manuskript, utan tala fritt: "talaren kan gifva ämnet, som han föredrager, en *intensitet* för ögonblicket, som ingen skrift förmår". Detta uttalande skulle, som man ser, lätt kunna tolkas som en komplimang åt Geijer, hvilken som föreläsare just utmärkte sig för sitt fria, djärft personliga uppträdande. Almquist fortsätter emellertid omedelbart (s. 64): "Man må icke tro, att vi syfta på extaser eller underliga åthäfvor i kathedern; utrop, tårar, åbäkanden. Visst icke; vi veta, att tvertom den lugne talaren oftast verkar mest." När man känner Geijers vanor i katedern, är det icke svårt att se hvart detta hugg syftar.

Hela det tionde kapitlet (s. 156—162), tryckt i *Aftonbladet* 1839: 159, 12 juli, är ägnadt det geijerska affallet. Det är skrivet med stort lugn, med skönbar opartiskhet, och med en djup illvilja.

Geijer är den ende, som begripit "fördelen af att göra gemensam sak med palingenesisterna", d. v. s. reformvännerna. "Man påminner sig, huru länge Geijer spjernade emot 'tiden', anseende öfver en bank allt dess sträfvande för blott ofog, nyhetsbegär, charlataneri, oro och oordning." "Efter många irrfarter och hårda,

oförtjenta utlåtelse emot både personer och förhållanden, medgaf han sig hafva haft orätt. Det oförglömligt stora hos Geijer är, att hafva *bekänt*." Det är Almquist själf, som spärrar ordet. "När Geijer gaf vika för impulsen ifrån det pånyttfödande i landet, uppträdde han, såsom bekant är, med *Litteraturbladet*. Man har kallat Geijers gerning än ett 'affall', än ett 'infall', än en 'omvändelse'. Dessa namn, gifna allt efter väderstrecken hvarifrån de komma, betyda ej stort. Sjelfva *Litteraturbladet* betyder också ingenting särdeles. Det märkvärdiga, deremot, är fenomenet af en äldre man (Geijer befinner sig emellan 50 och 60 år), som ses på väg att bifalla det verkligen godas anspråk i verlden och erkänna sunda förnufts rättigheter." Lägga märke till, att Geijer blott är *på väg!* På ett annat ställe (s. 68), heter det, att Geijer "blott ger en obetydlig vink om att ämna bli progressiv".

I denna stil är hela artikeln affattad. Med en utomordentlig skicklighet bemödar sig Almquist att bagatellisera Geijers insats, att insinuera tarfliga bevekelsegrunder, det hela under masken af en viss välvilja. "Hvad Geijer gjort, har sin största inflytelse, likasom sin största märkvärdighet, deruti, att en *professor* gjort det." *Litteraturbladets* värde ligger helt och hållet i att vara en brottslings syndabekännelse; "betraktadt deremot, blott i och för sitt *innehåll*, nödgas vi (med undantag af ett och annat nummer) förklara detta blads värde vanskligt." "Det bär alltför tydligt pregel af en äldre man, som, ännu lifvig till sinnes, skrifver elektriskt, men icke i grunden vet¹ hvad han vill, mer än allenast det, att han för ingen del vill lemnas efter i tiden, utan önskar vara i gång med det fortskridande, hvarjemte han under promenaden till höger och venster utsår *dicta classica*, hvilka han tycker det vore högst trefligt, om ungdomen ville vara så god och upptaga till begagnande som ordspråk till evig tid." — I fortsättningen ger Almquist Geijer vänskapliga råd, huru "ett par betydligare svagheter" i *Litteraturbladet* skola kunna undvikas. "*Litteraturbladets* författare ådagalägger sig genom tonen, hvarmed han an-

¹ Texten har både i *Aftonbladet* och bokupplagan *allt*, som uppenbarligen är tryckfel.

noncerar sig, allt för mycket lefva i den illusionen, att han säger nya, förut ohörda saker, och att han förer dem fram till afgörande punkter. Han ådagalägger detta genom tonen af en sökt enfald, hvori förmäthenheten för illa döljer sig, och af en antagen litenhet, som för mycket röjer begäret att vara stor.“

Men alla dessa insinuationer framträda ickå så starkt i sitt sammanhang, som när de här utplockas och sammanställas. Öfver hela kapitlet är utbredd en viss from välmening, som nog kunnat dupera mindre kritiska läsare: Almquist säger sig “respektera den goda viljan“ hos Geijer, han framställer bevekande böner till “en man, med Geijers *hjerter* (hvarpå vi tro)“.

Det är otänkbart annat än att Geijer tagit kännedom om detta angrepp, och han kan näppeligen ha förblifvit okunnig om hvem författaren var. Almquist fick också sitt svar. I Litteraturbladet för december 1839 — alltså några månader efter Aftonbladsartikeln — behandlade Geijer frågan om äktenskapets upplöslighet. Han ansåg att äktenskapsskillnad var berättigad, då det gäller en själs räddning. Han tillfogade emellertid följande not:

Det flacka raisonnement, som vill upplösa äktenskapet efter det subjektiva tycket, eller, som är detsamma, insinuera att det *går an* att afskaffa det, är alldeles af samma halt, som det, hvilket skulle förneka förbindelsen af pligters uppfyllelse i allmänhet, så snart, genom vexlande tycke, detta uppfyllande ej skedde *rätt gerna*; emedan i alla fall den kärleksfulla afsigten vore det enda, som kunde gifva handlingen värde. Man skulle då kunna gå ännu längre i förvridenhet och rättfärdiga det största brott, t. ex. lönnmordet, i fall den kärleksfulla afsigten vore tillstädes, att dermed befordra en menniska till himmelriket. Om slikt theoretiserande kallas *genialitet*, så öfverensstämmer det med det bekanta påståendet om *Snillets* och *Galenskapens* förvandtskap; mot hvilket vi måste fortfara att protestera. Ty går det äfven an, att “den snille är i ett, kan vurma i ett annat“; så går det likväl alls icke an, eller kan på något sätt medgifvas, “att man äger snille för det man är galen“.

Det är en äkta geijersk “far-ut“. Förtrytelsen öfver den almquistiska genidefinitionen från Skandia lefver kvar; den har ökats med harmen öfver Magdalena-episoden i *Jaktslottet*, hvilken Geijer

icke tidigare tycks ha fått ögonen öppna för, och till råga på allt har kommit indignationen öfver angreppet på äktenskapet i *Det går an*. Men det kan nog icke bestridas, att den personliga förbittringen öfver Aftonbladsartikeln har sin andel i att Geijer så hänsynslöst bryter stafven öfver Almquist.

Almquists reaktion har man just i *Europeiska missnöjets grunder*. Han talar där om de dumma snillena, som länge skrikit sig hesa mot tidens kraf, samt tillägger (Imp.-okt. III: 9):

Någon af de sjelfgjorda martyrerna se vi också omvända sig, sedan han länge skrikit, men till sin grämselse funnit tiden gå sin bana honom förutan. Han förargas, han *springer efter*, för att, om ej annat, åtminstone få åka bak på tidens vagn. Vi se honom der, föga olik en full lakej, skryta öfver egna bragder, och till och med utfara emot dem, som alltid färdats i den bana, han nu sjelf söker blifva med om. Hvarföre — skulle vi kunna fråga denne omvända — hvarföre vara vresig emot dem, som aldrig tillhört annat än det framåtgående, när du omsider sjelf är en *efterlöpare*, som, kosta hvad det vill, önskar en plats, om det ock blott vore på vagnens fotsteg? Om du med smärta ser dig hafva förlorat ungdomens förtroende genom afvighet emot det ungas kraf och tidens sanna vilja, icke återfår du det genom efterspring, och allraminst genom enfaldiga orättvisor emot andra.

Detta måste uppenbarligen vara skrifvet senare än i december 1839, ty Geijer hade icke efter sitt affall riktat något annat angrepp på Almquist, så vidt jag kunnat finna. Den oerhördt bittra tonen, det grofva skällsordet tyda på en nyss utstånden skymf. Därtill kommer att stället innehåller en tydlig hänsyftning på Tegnér och hans 1839 publicerade poem *Georg Adlersparres skugga till svenska folket*. Det heter: "Huru många stämmor, hvilkas ljud förut varit vackra och älskvärda, då de hördes i harmoni med menskligheten, hafva icke af en obegriplig förfäran hänförts till att ropa sig hesa och skråliga, för att bevisa oriktigheten af att menskligheten i stort vill nu, hvad den alltid velat, nämligen förbättras? Hvarföre förhesa sig dessa stämmor?" Längre ner yttrar Almquist: "Det gränsar till det ofattliga, huru snillen kunna vara

dumma.“ Det är ett tydligt eko af Aftonbladspolemiken med Tegnér's poem, hvilken började den 2 april 1839.

Då det förhåller sig så, att dessa ställen förekomma i den äldsta makulerade upplagan af *Europeiska missnöjets grunder*, är det uppenbart, att denna förskrifver sig allra tidigast från januari 1840. Till samma *terminus post quem* hänvisa uttalandena om *Det-går-an*-polemiken. På denna senare punkt inflätade Almquist 1850 en förklaring, men det mindre tydliga stället om Tegnér och Geijer undföll honom. Måhända hade han på tio års afstånd icke det kronologiska sammanhanget fullt klart för sig.

Naturligtvis kan man tillgripa den förklaringen, att stället om Tegnér och Geijer liksom hänsyftningen på *Det-går-an*-polemiken inarbetats i framställningen efteråt. Men hvar och en som uppmärksamt genomläser partierna i fråga skall finna hur litet en sådan hypotes har för sig: ingenstädes finner man en skarf eller en fog, allt förefaller att vara af samma inspiration. För min del är jag vida mera böjd att tro, att Almquist med full afsikt velat antedatera *Europeiska missnöjets grunder* till 1838, att han därför inpräglar årtalet i Imperialoktavens tredje del; måhända har man däri också förklaringen till att halfva titelbladet på den makulerade upplagan fattas. Exemplaret synes nämligen ha tillhört Almquist själf.

Men hvarför skulle Almquist ha varit så angelägen att datera sitt verk till 1838? Enligt min tro för att maskera ett kronologiskt sammanhang, som han fruktade skulle te sig ofördelaktigt för honom.

Att de demokratiska tendenserna i litterärt afseende framträdde klarare hos Almquist redan år 1838, är otvifvelaktigt, och att det i hans moraliska åskådning alltid funnits revolutionära drag, är lika säkert. Men å andra sidan var det först på nyåret 1839, som han sökte kännning med den politiska liberalismen, blef medarbetare i Freja och Aftonbladet, anslöt sig till den europeiska oros- och missnöjesrörelsen. Ända ditintills hade han snarare stått Uppsala-fosforismen nära; Atterbom och Malla Montgomery-Silfverstolpe räknade ännu 1838 på bistånd från Almquists sida mot Geijer

och Litteraturbladet.¹ Hvad som dref honom öfver till den politiska oppositionens sida var först och främst — såsom redan länge påpekats — motgången i fråga om Lunda-professuren. Genom att datera sin afhandling till 1838 skyddade sig Almquist för miss-tanken att befordringshistorien inverkat på hans orientering.

Men vidare kan det sättas i fråga, om icke själfva det geijerska affallet gifvit Almquist mod att ansluta sig till den radika reformrörelsen. Hans exempel måste ha varit ett betydelsefullt föredöme. I skriften *Om svenska uppfostringsväsendet* ser Almquist värdet af Geijers steg uteslutande häri. "Man finner att det går an att vara menniska, efter Geijer tagit sig för att vara det" (s. 158). Om man sätter sig in i den tanken, att Almquist länge gått omkring med kätterska funderingar, med åsikter i äktenskapsfrågan, som voro frukten af individuella erfarenheter, men som han drog sig för att ge offentlighet, så kan man knappast undgå den slutsatsen, att Geijers uppträdande måste ha verkat elektriserande och lockande på honom. Det går an att vara människa! Individens inre upplevelser och rörelser kunna helt djärfvt sättas i samband med tidens rörelser, med oron och "mouvementet" i Europa. Geijer hade gjort det, Almquist gjorde det. Det är knappast en slump, att 1838 är brytningsåret för Almquist lika väl som för Geijer. Men Geijer har prioritet. Almquist tar ut steget först 1839, sedan han ansett sig ha förlorat sina befordringsmöjligheter i Lund.

Ur denna synpunkt är det ytterst förklarligt, att han äfven kronologiskt vill häfda sin oafhängighet af Geijer; i sak knappast med full rätt, men djupare sedt gifvetvis icke med orätt. Äfven om *Europeiska missnöjets grunder* är skrifven efter 1840, så har den funnits som grodd hos Almquist långt innan 1838 — den är ju en direkt reflex af hans eget olyckliga äktenskap, i ännu högre grad än hvad uppmärksamhets. Genom att datera den till 1838, samma år som Litteraturbladet började utgifvas, har han gjort det osannolikt, att ny-orienteringen skulle bero på ett inflytande från

¹ Se härom Mallas *Memoarer* IV: 201—203.

Geijer — på så kort tid skulle det knappast ha kunnat smältas — men han har icke gjort det omöjligt att antaga en utlösande inverkan af Geijers exempel. Årtalet är sålunda, äfven om det historiskt icke är riktigt, af en viss symbolisk sanning.

Denna kronologiska tendens är icke enastående hos Almquist. I brevet till Atterbom nyåret 1839 försöker han framställa saken så, som om han alltid varit liberal ("dessa differenser äro urgamla"), något som Atterbom näppeligen var villig att medgifva. I angreppen på Geijer framställer han sig ihärdigt och systematiskt som en veteran i de liberala åskådningarnas tjänst, medan han behandlar Geijer som en af den elfte timmens vingårdsarbetare. Det är onekligen starkt: Geijers affall är dock tidigare än Almquists anslutning till liberalismen. I slutet af år 1839 utgaf Almquist tolfte bandet af Törnrosens bok, duodesen. Den ger i en rad essayer uttryck för hans politiska och sociala radikalism. Klarast framträder den i *Om folknöjen betraktade ur politisk synpunkt*, med undertiteln "Skrift, som skulle hafva vunnit priset, om den ej varit så bittert skrifven". Denna skrift hade varit tryckt i april 1839 i Dagligt Allehanda. Almquist gaf åt hela bandet ett titelblad, där det står: *Herr Hugos akademi, stiftad år 1838*. Det är samma kronologiska tendens, som här ofvan belysts.

3. Sviavigamal.

I Schück-Warburgs *Illustrerad svensk litteraturhistoria* heter det (III: 418):

Imperialoktavupplagans andra del af 1849 meddelar en del arbeten, som Almquist tydligen haft liggande sedan lång tid tillbaka och som icke alls stämma med hans dåtida produktion. Därbland är en del sagor, som säkerligen tillkommit i samband med hans verksamhet för Manhemsförbundet. De äro *Sviavigamal*, *Hätuna saga*, *Sigtuna Saga*, *Valtuna saga*, *Odensala saga*. I Almquists författarskap intaga de ingen framstående plats och äga närmast intresse såsom prof på hans "götiska" sympatier. Men dessa tillhöra gifvetvis tiden före 1820.

Sviavigamal — som icke är en särskild saga, utan titeln på hela denna sagocykel — är säkerligen diktad på 1840-talet.

Redan vid en flyktig genomläsning faller det i ögonen, att *Sviavigamal* alls icke erinrar om Almquists tidiga, fantastiska och högpöetiska sagodiktning. Stilen i *Sviavigamal* är realistisk, nykter, ofta skämtsam och ironisk; det vimlar af befängda anakronismer. Dessa talrika anakronismer äro afsiktliga; de tjäna dels till att ge tonen en humoristisk omväxling, dels till att rycka det förflutna oss närmare, att förmänskliga mytvärlden, göra den enkel och lifslevande. Anakronismerna tjäna det realistiska syftet (på ett sätt som utgör en fullständig analogi till Strindbergs anakronismer i Svenska öden och äfventyr och de historiska dramerna).

Den estetiska teorien för *Sviavigamal* framställdes i ett par artiklar öfver Ling i *Aftonbladet* (1839: 128, 130), omtryckta i *Imperialoktavens* andra del under titeln *Minnesfest den första april*. Almquist klandrar bl. a., att Lings Asarne "alltigenom befinna sig i högtidlig stämning"; så är det icke i den verkligt grandiosa litteraturen. I bibeln förekommer det, påpekar Almquist, drag, som man blott af hänsyn till det passande vägrar att kalla muntra eller ironiska, som sprida kring det hela "ett eget och mildt nöje"; hos Homeros återfinnes denna "fina ironi" i skildringen af gudarna; "hos Sturleson och nästan i alla våra sager möter oss en andredrägt af sådant i ännu betydligare skala". Längre fram låter Almquist Richard Furumo betona, att sagorna i *Sviavigamal* icke äro sagor i vanlig mening, "att jag med ordet Saga här alldeles icke förstår något slags symbolisk eller allegorisk framställning. såsom herr Hugo gjort då han begagnat detta ord i sin *Mythopoesis*, utan nyttjar jag Saga i den enkla meningen af blott och bart berättelse, hurudan den ock för öfrigt må vara" (*Imp.-okt. II: 289, 291*).

Det är alltså icke mytpoesi, Almquist velat åstadkomma, utan historisk berättelse. Det är därför hans gudar handla och röra sig som bönder, i en landtlig, föga ålderdomlig miljö, där allt det underbara och glänsande saknas. *Sviavigamal* hänger på det när-

maste samman med Almquists sträfvanden efter år 1838 att nå fram till en verklig realism.

I *Målaren*, diktad 1839 eller 1840, såsom jag på annat ställe visat,¹ finnes också hela Sviavigamal i embryo. Målaren Elias, som är Almquists andra jag, besöker Sigtuna och Målarbygderna. Han ser Venngarns kungsgård och Skarfvens fjärdar,“ på hvilkas kuster så sköna skogar stå och i dunkelt men lockande sköte gömma tusentals sagor och äfventyr från forna tider“.

Oden seglade och sjöng en gång vid dessa gudabesökta stränder, och Thor byggde Thorsättra, på andra sidan om sjön. Elias stod försänkt i ljufva och hänryckande betraktelser öfver allt hvad han såg, och hans målande fantasi tillät sig många nöjen. Hvad bär väl sjelfva Hornsviken icke vittne om? tänkte han, jo om det garn (fiskredskap), som Disa eller Freja sjelf utlade i denna vackra vik och dermed drog upp sifverfisk. Han kokade och åt på Venngarn nära vattnet, ty hon hade sitt hus der. — — — Nu stego minnen och leende bilder opp om sjelfva den store Oden, som säkert badat mången gång vid den sand, der de vandrande målarna i dag nedsatte sina fötter. Elias tyckte sig se Sigge Fridulfssons herrliga, sköna gestalt så klart för sin inbillning, att han skulle kunna hafva tecknat honom levande. — — — Lifvet och naturen tala om dem [Oden och Gylfe] vid hvarje steg; allt är deras här: trakterna utbreda sig åt alla håll som en Asa-tafla. — — —. Hvad är Onsala annat än Odensala (Odins salir)? ty Oden hade i den socknen sina första uppröjda gårdar och landtbruk, långt innan de i öfre landet byggda gårdarne, Upsalarne, ännu vore till. I Sigtuna, om någonstädes, kan en svensk målare vistas med nöje; och när Elias vid den gode socknemästarens sida trädde in på den långa, krokiga, till hälften ostenlagda gata, som förer från landet och ända fram till torget, hviskade ynglingen till sig sjelf: 'jag känner på mig, att jag blir målare!' — — — Elias, som ännu knappt kunde mer än rifva perlfärg, såg dock taflor nalkas till själf full inbillning, på hvilka han föreställde sig hafva Oden, Frey, Thor, den älskvärde Brage och hela kretsen af Fornsigtunas underbara himmelspantheon“ (Duodesen, XIII: 86—90).

Det är som man ser just Sviavigamal som föresväfvar Elias: man har hela sceneriet, ja händelseförloppet, och man har på ett oöfverträffligt sätt belyst sjelfva den geografiska inspirationen i

¹ Se *Almquist-studier i Essayer och kritiker 1915—1916*.

Sviavigamal. Målaren spelar i aldeles samma trakter; det skulle vara lätt, men blifva för vidlyftigt, att genomföra parallelliseringen mellan landskapen. I företalet till *Amorina* (1839) är Almquist inne på samma idéer, som tydligen vid denna tid sysselsatt honom lifligt. Rundt omkring i Stockholms omgifningar hör han ekot från sagotiden, från asarna och Asien. "Har man öra för eolstonerna, som ännu höras midt i våra skogsvindars sus, så urskiljer man lätt de gamla namnen ifrån de moderna eller medeltidiska. Litet längre söderut återfå vi i Sorunda, Gröninge och Haninge asia-toner" (originaluppl., s. XV).

Därmed är man inne på Almquists etymologiska och historiska forskningar, som kulminerade i det vidlyftiga bref, hvilket inleder *De dödas sagor* (1845). I vetenskaplig form behandlar Almquist där aldeles samma ämne som i Sviavigamal; tesen framställes på s. LXVII: "Den Odinska invandringen med Asar och Vaner bröt först i vår nord den yngre Gallismen (Thorsdyrkan), likasom den i sig upptog återstoderna af den äldre Gallismen (Baldursdyrkan)". Det vill synas, som om Almquists åsikter undergått förändringar på ett par punkter — måhända är den vetenskapliga afhandlingen senare än sagorna — men hela ämnessfären och intresseriktningen äro desamma, och hufvudidén, människooffrens upphörande i samband med Sigge Fridulfssons invandring, är identisk.

Önskar man ytterligare bevis på huru upptagen Almquist varit af dessa ämnen och idéer, så finner man dem i hans *Songes*, publicerade i Imperialoktavens andra band. Man påträffar där en *Sång till Människooffret i det stora Blothuset i Sigtuna* samt ett litet stycke *Sigurlam och Kungurlam*. Dessa båda figurer skymta bland Odens följeslagare i *Håtuna Sagans* andra demi-saga (Imp.-okt. II:296).

Ville man gå in på de historiska synpunkterna i Sviavigamal, skulle det lätt kunna visas, att dess författare haft kännedom dels om den finska fornforskningen (Arfvidsson—Lönnroth), dels om P. A. Munchs historiska studier. Detta betonas i den vidlyftiga anmälan, som 1849 inflöt i Aftonbladet, och som har Georg Scheutz till författare. Scheutz är i hela denna anmälan ytterst osjälfständig; han meddelar spaltlånga utdrag, och man misstar sig knappast, om

man i de inströdda uttalandena spårar Almquists egen inspiration. Det är af särskildt intresse att finna, att Scheutz starkt betonar motsatsen mellan den äldre, fantastiska uppfattningen af myterna, och den almquistiska, som är baserad på finsk och norsk forskning. Det heter: "Denna dunkelhet öfver ställningar och förhållanden vid Mälaren för omkring ett par årtusen sedan låter Richard Furumo skingra sig, så vidt ske kan, på den icke mythiske utan blott skildrande skaldens sätt; följaktligen med ledning af de upplysningar, som återstå oss, sedan alla mythopoetiska påfund blifvit afsöndrade. Man får alltså vid genomläsningen af dessa sagor tänka sig att händelserna *tilldragit sig i det närmaste så, som de här skildrats*, eller att de sannolikt kunnat tilldraga sig så; hvilket uppenbart är en helt annan föreställning om en sagas föremål, än den vanliga" (Aftonbladet 1849: 286).

Scheutz understryker alltså det realistiska, det myt-poesien konträrt motsatta i Sviavigamal. Det är den motsats mellan "drömpoem" och "verklighetspoesien", som utvecklas i inledningen till *Mythopoesis*, i Imperialoktavens andra del (s. 254—56). Almquist har velat med Sviavigamal ta ut "det steg inom konsten, som utgör vår verlds, jag menar vår civilisations närvarande kraf". Det finnes då intet skäl att slå Sviavigamal samman med ungdomsfantasierna, som nu bildade *Mythopoesis*. Motsägelserna i Almquists författarskap äro tillräckligt många och stora ändå.¹

Till slut ett par detaljiakttagelser, som ytterligare, om så påfordrades, skulle kunna bidra att bekräfta den här gjorda dateringen af *Sviavigamal*. I *Håtuna saga* (s. 298—299) berättas hur Gylfe bjuder Odin på brännvin (det kallas flugsvamps-lag). Det heter: "När Odin betraktade flugsvamps-lagen, utbrast han: jag siar! jag siar! detta är nu blott en svag tillstymmelse af bränvin: i fyrarationonde led efter oss skola våra efterkommande finna skada och nöje af slikt. Sätt ifrån dig, Thor! Bären bort denna dryck: den eger icke Odins bifall; och den skall endast inkomma i Norden för att hasteligen utdrifvas." Denna absolutistiska tirad skulle

¹ Scheutz påpekar i sin anmälan sambandet mellan *Sviavigamal* och inledningen till *De dödas sagor*; likaså C. F. Bergstedt i Frey 1850, s. 229.

omöjligen ha kunnat skrivas 1820, men väl på 1840-talet, då Almquists vänner i Lund — Wieselgren, Gustaf Anderson, P. G. Ahnfelt — utgafvo *Nykterhetsvännernas tidning* och lyckats i någon mån intressera honom för sina sträfvanden.

I samma saga företräder Odin gentemot Gylfe krafvet på kvinnans frigörelse och skisserar Det-går-an-moralen (s. 304—306).

I *Valluna saga* bjuder Thor jotarna på snus, "tavoastoft" (s. 334). Det är ingenting uppseendeväckande. Men litet längre fram (s. 337) röka både Thor och Njord cigarrer, hoprullade tavoablad. Det skulle knappast ha varit tänkbart 1820, då cigarrökningen var föga spridd i Sverige. På 1840-talet var det helt annorlunda — Sturzenbeckers generation kunde låta afbilda sig med en blossande cigarr, och Albert i *Det går an* rökte redan cigarrer ombord på ångbåten på det mest ostentativa sätt, stark i medvetandet om den fotografiska realism hans uppträdande i romanen innebär.